

فصلنامه مطالعات فرهنگی - دفاعی زنان

سال دوم، شماره ۴، بهار ۱۳۸۶

معرفی پایان نامه:

تبیین نظام ولایت و امامت

مطالعه موردی «اندیشه سیاسی حضرت فاطمه الزهرا(س)»

استاد راهنما: دکتر جهانبخش ایزدی

دانشجو: احمد مزینانی

اشاره:

پایان نامه حاضر در پی طرح این پرسش اساسی آغاز شده که راهبرد نظری حضرت زهرا (س) به عنوان یکی از وارثان و حاملان برخوردار از مقام ولایت الهی پیامبر اعظم (ص) در تبیین ولایت و امامت چه بوده است و ایشان به عنوان یکی از اولین حامیان حاکمیت صاحبان ولایت و امامت در جامعه اسلامی پس از رسول اعظم (ص) برای رسیدن به اهداف نظام ولایت و امامت چه رویکرد عملی را برگزیده است؟

برای کسب پاسخ سؤالات مذکور در کنایر سایر سؤالات فرعی دیگری که در مسیر پژوهش به وجود می آمد؛ این فرضیه نیز طراحی شد:

«راهبرد نظری حضرت زهرا (س)، دفاع از ولایت و امامت انتصابی و ترسیم شده از طرف پیغمبر اکرم (ص) بوده است و رویکرد عملی ایشان بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و توانمندی‌های موجود زمان خود، با تکیه بر دفاع از حریم ولایت و امامت به شکل مطالبه، مجاهده، مخاطبه، محاکمه و مخاتفه بوده است.»

در این پایان‌نامه برای رسیدن به پاسخ سؤال اصلی و فرعی، ابتدا جایگاه حضرت زهرا (س) در اندیشه سیاسی شیعه و حوزه ولایت و امامت تبیین شد تا امکان دستیابی به پاسخ مناسب برای سؤالات طراحی شده میسر شود.

به همین منظور، نخست به تلفیق عصاره شخصیت و اندیشه حضرت پرداخته شد و در ادامه، دیدگاه ایشان در حوزه اندیشه ولایت و امامت و سپس دفاع ایشان از این حوزه به شرح زیر بررسی شده است.

۱- تلفیق عصاره شخصیت و اندیشه حضرت زهرا (س):

در این پژوهش بررسی کردیم که حضرت زهرا (س) حامل مقام ولایت - فارغ از وجه حاکمیت سیاسی در مقام خلافت و حکومت بر مردم است.

✓ در حوزه رحامت، آن حضرت مرکز باروری، حفظ، نگهداری، تربیت و پرورش عناصر و اندیشه ولایت و امامت و امتزاج و تلفیق آن با مقام رسالت است.

✓ در عرصه‌های شخصیتی، حضرت زهرا (س) فارغ از وابستگی‌های نسبی و سببی، حامل جمیع کمالات معنوی، ولایت کبرا، اسرار باطنیه و دارای مقام انسان هادی و راهبر است.

✓ در عرصه رفتار نیز حضرت به تکلیف خود به عنوان حاملان ولایت، همچون؛ تلاش در جهت بازگرداندن خلافت به حوزه ولایت و امامت منصوب الهی - در شرایطی که هیچ یک از عناصر و مدعیان حاضر در صحنه، از انحراف

مسیر تبیین شده، دم بر نمی آورد - با تحرک و قیام اجتماعی و سیاسی آشکار که با آگاه‌سازی، انذار و تبشیر، امر به معروف و نهی از منکر و ... همراه بود بخوبی عمل کردند.

✓ نگاه دوراندیشانه و حکیمانه ایشان همراه با آینده‌نگری حضوری، ناشی از علم الهامی به عواقب بازگشت جامعه اسلامی به جاهلیت سیاسی که بستر جاهلیت اجتماعی و مذهبی نیز بوده است.

✓ آسیب‌شناسی جامعه اسلامی، در عصر تحولات بعد از رحلت پیامبر(ص) و تصویرسازی روشن و حقیقی آینده جامعه که ناشی از تحولات نامشروع است.

✓ تبیین فلسفه احکام خدا، رسالت پیامبر(ص) و نتایج رجوع به حاملان حقیقی امامت و ولایت، علی(ع)،

✓ قیام برای امر به معروف و نهی از منکر و احقاق حق و اصلاح روند منتهی به انحراف در جامعه اسلامی

در جمع‌بندی نهایی، مباحث طرح شده با عنوان ولایت و امامت در اندیشه شیعه و شخصیت حضرت زهرا(س)، به پنج اصل ممتاز و مهم دست یافتیم که این پنج اصل شامل:

- اصل یکم: کشف اندیشه و عمل او در سیره و سنت معصومانه
- اصل دوم: تقارن طلوع و غروب عمر ایشان با آغاز و پایان وحی
- اصل سوم: حجیت الهی و معنوی، ناشی از عصمت صاحب رای
- اصل چهارم: مودت اهل بیت و جایگاه ویژه رحامت فاطمی
- اصل پنجم: دستیابی به مقام منبع ولایت و قله رفیع خلافت الهی

۲- پاسخ به سؤال پژوهش:

در این پایان‌نامه دو سؤال اصلی و فرعی در قالب یک سؤال به شرح زیر طرح شد: «راهبرد نظری حضرت زهرا(س) در تبیین ولایت و امامت و رویکرد عملی ایشان در دفاع از نظام ولایت و امامت چه بوده است؟» پاسخ استخراج شده به سؤال مذکور در دو بخش به این شرح است:

۲/۱- راهبرد نظری (دیدگاه) حضرت زهرا(س) در تبیین ولایت و امامت:

با عنایت به بخش نخست سؤال این پژوهش، هدف اصلی ما از طرح اندیشه سیاسی حضرت زهرا(س) استخراج راهبرد نظری حضرت در تبیین ولایت و امامت بود که با توجه به تحلیل ارائه شده می‌توان گفت که:

اولاً: به دلیل قائل شدن سیره و سنت معصومانه، همگامی در ظهور و غروب وحی، اتصال به منبع علم خداوند، شأن علم الهامی، حجیت الهی، مقام خلیفه الهی و جایگاه راهبری کمالات معنوی در حیات طیبه انسانی منتهی به سعادت و ... برای صاحبان ولایت و امامت در این پژوهش به صورت مشروح به آنها پرداخته شد. اندیشه ولایت و امامت در تفکر شیعی در درون خود حاوی پیام‌های هستی‌شناسانه و طرح بایدها و نبایدهاست که امکان تفکیک اندیشه سیاسی شیعه و اندیشه سیاسی حضرت زهرا(س) را، به عنوان یکی از بارزترین نمادهای آن از فلسفه سیاسی ناممکن می‌نماید. لذا برای استخراج محتوای اندیشه سیاسی حضرت زهرا(س) الزاماً باید نگاه ما به آثار بر جای مانده از ایشان با درون مایه فلسفی همراه باشد.

ثانیاً: به دلیل وجود ریشه‌های مشترک دانش، بینش و روش در کلیه حاملان ولایت و امامت که متکی بر وحی و منبعث از تفکرات رسول وحی است در اندیشه سیاسی شیعه، استخراج بنیان‌های اندیشه هر یک از آنان به عنوان یک

قاعده کلی، شامل اندیشه سایر حاملان ولایت و امامت تلقی می‌شود که اصول استخراج شده در این پژوهش هم در قالب چارچوبی قابل ارزیابی می‌باشد.

در مجموع با توجه به نکات مذکور، باید ظهور اندیشه سیاسی حضرت زهرا(س) را پاسخی به فراهم شدن زمینه بروز، تدوین و انتشار اندیشه جاهلی دانست که با استفاده از خلأ حضور پیامبر اکرم(ص) - بلافاصله پس از رحلت ایشان در یک جامعه قومی مبتنی بر عصبیت قبیله‌ای - ظهور یافته است.

حضرت زهرا(س) به منظور تقابل با شاخص‌های اصول اندیشه جاهلی و جلوگیری از گسترش مفهومی، عملی و تاریخی آن، رویکرد نظری خود را بر مبنای اصول اندیشه‌های فاضله قرار داد.

اصول سه‌گانه اندیشه فاضله شامل؛ دین‌دانی، دین‌داری و دین‌بانی است، علاوه بر اینکه هر یک به تنهایی در مقابل یکی از اصول اندیشه جاهلی - به ترتیب - شامل؛ وهمیه، شهویه و غضبیه قرار دارد، در کلیت خود نیز دارای انسجام گروهی است. ضمن اینکه هر یک از اصول سه‌گانه فوق دارای نتایج خاصی است.

در نهایت در صورت همگامی جامعه انسانی، اصول اندیشه فاضله به همراه نتایج خود در یک فرایند منطقی، با سیر صعودی، امکان تشکیل جامعه فاضله را میسر می‌کند. در مقابل آن اصول اندیشه جاهلی به دلیل دربرداشتن نتایج منفی، حاوی یک سیر سقوطی می‌باشد که در نهایت به تشکیل جامعه جاهلی منتهی می‌شود.

در نهایت با عنایت به تقابل اندیشه‌های فاضله و جاهلی و اصول پنجگانه اعمال سیاست بر مبنای حکمت معنوی شامل سلامت و سازگاری، صداقت و شفافیت عقیده، سامان‌مندی و نظام‌مداری تفکر، استحکام و ثبات رأی و پایداری صاحب رأی در مسیر حق و آثار بر جای مانده از حضرت، راهبردهای نظری اندیشه سیاسی حضرت زهرا(س) را می‌توان در محورهای زیر جستجو کرد:

- ۱- ولایت مداری
- ۲- کمال طلبی
- ۳- شریعت گرایی
- ۴- ارزش نمایی
- ۵- تکلیف محوری
- ۶- مآل اندیشی
- ۷- زمان شناسی

۲/۲- رویکرد عملی حضرت زهرا(س) در دفاع از نظام ولایت و امامت

با توجه به بخش دوم سؤال طرح تحقیق، رویکرد عملی حضرت زهرا(س) در دفاع از نظام ولایت که به صورت مرحله‌ای به اجرا گذاشته شده است و در واقع، همانند اصول اندیشه فاضله، پاسخی است به عملکرد متولیان اندیشه جاهلی که تلاش می‌کردند در مراحل مشخص و ترتیبی؛ با مصادره حقوق فردی، اجتماعی و سیاسی ایشان، که بر اساس مطامع فردی و عصبیتهای گروهی آغاز و سپس با فراهم کردن شرایط برای چشم پوشی مردم بر تغییرات سیاسی و اجتماعی (مسامحه) و زد و بندهای سازشکارانه (مصانعه) و در نهایت تلاش در جهت تثبیت خلافت با پوشاندن کامل حقایق و بدل سازی (مداهنه) برای همیشه تثبیت کنند.

رویکرد حضرت زهرا(س) در دفاع عملی از اصل ولایت و امامت، علاوه بر اینکه ادامه غیرقابل انفکاک دیدگاه ایشان است، همانند اندیشه حضرت، دارای یک انسجام منطقی و برخوردار از سلسله مراتب معین می‌باشد که به منظور مقابله با سیر عملکرد و رفتار سیاسی جاهلی ترسیم و به اجرا گذاشته شده است.

نتیجه اینکه حضرت زهرا(س) در یک روند مرحله‌ای با توجه به شرایط زمان و مکان، چگونگی برخورد با عمل سیاسی مجریان تئوریهای انحرافی را که در

اجرای تدابیر خود به دنبال تغییر مسیر نظام سیاسی جامعه اسلامی از ولایت و امامت به سمت خلافت و حکومت فردی و قومی (سلطنت) و تثبیت این تغییرات بودند، تلاشهای گام به گام و رو به تعالی را (از منظر احتمال تأثیرگذاری بیشتر بر مخاطبان) را سازماندهی کرده و به اجرا گذاشته است.

در مجموع با توجه به تأثیرپذیری مستقیم اندیشه و رفتار حضرت زهرا(س) از اصول اندیشه فاضله شامل؛ دین دانی، دین داری و دین بانی و تبیین راهبردهای نظری هفت گانه ولایت مداری، کمال طلبی، شریعت گرایی، ارزش نمایی، تکلیف محوری، مآل اندیشی و زمان شناسی که بنیانهای آن بر معرفت دینی استوار است و در کنار این تفکر، رویکردهای عملی ایشان؛ مطالبه، مجاهده، مخاطبه، محاکمه و مخاتفه که به شکل واضحی در تقابل با رفتارهای جاهلی؛ مصادره، مطامعه، مسامحه، مصادعه و مداهنه بود که در آن از تمام ظرفیتهای مقدور زمان و مکان در مقطع زمانی پس از رحلت پیامبر(ص) تا شهادت ایشان در شهر مدینه استفاده شده است.

علاوه بر آنچه ذکر شد؛ شخصیت حضرت زهرا(س) که خود حامل جمیع منصبهای ولایت الهی و مقام خلیفه الهی است، علم الهامی، عصمت از خطا و انتصاب الهی، در کنار تأثیرپذیری مستقیم و بی واسطه از تربیت وحی الهی و رسولش، و حمایت ایشان از مؤلفه‌های پنجگانه، ماهیت حاکمیت اسلامی مبتنی بر منصوبیت، وصیت، لیاقت، قرابت و مقبولیت، که در چهار مورد اول در امیرالمؤمنین(ع) متجلی است و در مؤلفه پنجم نیاز به رجوع مردم است، باعث شده که تمامی کنشها و واکنشهای حضرت زهرا(س) بر مبنای اصول و حقایق الهی و اسلامی و در مسیر آن باشد.

این موارد که جزییات آن به صورت مفصل در بخش چهارم مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است دلایل محکم و غیرقابل خدشه بر اثبات فرضیه این پژوهش می باشد.

چهار چوب سازمانی پایان نامه

بخش اول به طرح مسئله، اهمیت موضوع، انگیزه، پیشینه و سابقه، اهداف، سؤال، فرضیه، متغیرها، قلمرو، روش، موانع و محدودیت ها، تعریف مفاهیم و سازماندهی تحقیق می پردازد.

بخش دوم پایان نامه بر سه فصل استوار است که در فصل اول، ولایت و امامت در منابع اسلامی، در فصل دوم، ولایت و امامت دیدگاه معصومین (علیهم السلام) و فصل سوم، ولایت و امامت در اندیشه علمای شیعه مورد بررسی قرار می گیرد. در بخش سوم تحقیق، به بررسی ابعاد زندگی حضرت زهرا(س) پرداخته شده است که به دلیل اهمیت تلاش های حضرت در شش یا نه ماهه پایان عمر مبارکشان این بخش به دو فصل مهم تقسیم شده است که در فصل اول حضرت زهرا(س) از ولادت تا رحلت پیامبر(ص) و در فصل دوم حضرت زهرا(س) از رحلت پیامبر تا شهادت مورد مذاقه علمی قرار گرفته است.

در بخش چهارم ولایت و امامت در اندیشه حضرت زهرا(س) (دیدگاه و دفاع) در سه فصل تنظیم شده است. در فصل اول مبانی نظری (چگونگی ظهور و تجلی اندیشه حضرت) مورد تجزیه و تحلیل قرار داده شده است، سپس در فصل دوم اندیشه سیاسی حضرت زهرا(س) (دیدگاه) استخراج و در نهایت در فصل سوم رویکرد عملی (رفتار) ایشان نیز تبیین شده است.

مهرزاد مهزار